

Martina Topić
Fakultet političkih znanosti
Zagreb

UDK 316.647.8:323.15(497.9)
Originalan naučni rad
Primljen: 26. 4. 2009. g.

NACIONALISTIČKE PREDRASUDE I SOCIJALNA DISTANCA – OD VANJSKE PREMA UNUTARNJOJ PRIJETNJI

Sažetak

Nakon proglašenja neovisnosti od SFRJ 1991. godine, Republika Hrvatska našla se u ratu za neovisnost. Logična posljedica rata bile su snažne tenzije prema državljanima srpske nacionalnosti, mnogi od kojih su napustili teritorij RH nakon vojnih akcija 1995. godine i potom mirovne reintegracije okupiranih područja. Oni koji su ostali živjeti u RH ostvarili su pravo na državljanstvo i deklarativno sva prava koja pripadaju i drugim državljanima RH susreli su se, međutim, s nacionalističkim predrasudama, netrpeljivošću i ksenofobijom, a koje u nekim dijelovima RH postoje i danas.

No, istraživanje provedeno koncem 2008. godine, ispitalo je stavove građana grada Zagreba prema nacionalnim manjinama uključivši u pitanja o nacionalnim manjinama i neke druge društvene skupine. Prema rezultatima istraživanja, čini se dakle da, barem kada je u pitanju hrvatski glavni grad (a njega se može smatrati 'Hrvatskom u malom'), nacionalističke predrasude padaju u drugi plan te da primat na ljestvici prijetnji zauzimaju neka druga pitanja s čime se trend opadanja tenzija prema nacionalnim manjinama kontinuirano nastavlja. Zaključak rada je kako su netom nakon neovisnosti kao unutarnje prijetnje uzimani pripadnici nacionalnih manjina (najviše Srbi ali i drugi) s obzirom na vanjsku prijetnju u vidu Srbije dok se u novije vrijeme građani sve više okreću onome što smatraju prijetnjama, a to više nisu nacionalne manjine (a dakle niti Srbija) nego ono što smatraju društveno neprihvatljivim grupama od kojih osjećaju unutarnju prijetnju.

Ključne riječi: nacionalističke predrasude, vanjska i unutarnja prijetnja, nacionalne manjine, Zagreb, Hrvatska.

Uvod

Godine 1991. (25. lipnja¹ na temelju referenduma od 19. svibnja²), Republika Hrvatska proglasila je neovisnost od Jugoslavije. Nedugo nakon toga događa se 'balvan revolucija' kojom počinje pobuna građana srpske nacionalnosti protiv novonastale neovisne hrvatske države. Ova pobuna bila je opravdavana negativnim povijesnim iskustvom stvaranja neovisne hrvatske države iz Drugoga svjetskog rata koja je nastala kao nacistički satelit i počinila masovne zločine protiv Srba i Židova, a što je najmračnije doba hrvatske povijesti.

Međutim, iako se uskrsnuće NDH nije dogodilo, a pobunjenike se opetovano pozivalo na mir i jamčilo sva prava kao budućim nacionalnim manjinama u skladu sa međunarodnim konvencijama, ipak je došlo do rata za neovisnost u kojemu su pobunjenici uz pomoć JNA pokušali odcijepiti dio

¹ Juna.

² Maja.

hrvatskoga teritorija u sadašnjoj Dalmaciji te Slavoniji i Baranji. Rat je završen 1995. godine oslobođenjem teritorija vojnim akcijama 'Bljesak' i 'Oluja' i mirovnom reintegracijom okupiranih područja. Međutim, osim obnove ratom prouzročenih šteta u Hrvatskoj, tada je nastupila i kriminalna privatizacija za vrijeme koje su tvrtke masovno upropaštavane za interese politički povezanih moćnika (vidi Petričić, 2000), a građani ostajali na ulici. Kako bi se spriječilo istinito izvještavanje o onomu što se događalo u zemlji, rađeni su i udari na slobodu medija (Topić, 2009) i jednom riječju, nastao je kaos, a zemlja je – dodatno opterećena prognanicima i izbjeglicama i izdancima koje je briga za njih nosila – 'pala na koljena'. U svemu tome, veliku žrtvu ponijele su i nacionalne manjine, tj. građani drugih nacionalnosti koji su se najednom našli u dvostruko nepovoljnoj situaciji. Prošli su rat i ratna razaranja kao i većinsko hrvatsko stanovništvo, ali su se našli i u poziciji unutarnjih neprijatelja i potencijalnih prijetnji za opstojnost novostečene samostalnosti. Pod utjecajem političke vrhuške koja je pokušavala zataškati gospodarske i privatizacijske skandale, istovremeno huškajući na nacionalne manjine (Bijelić 2006; Topić 2009 a), veliki bijes većine zbog loše situacije u kojoj su se našli te ratnih trauma, okrenuo se prema nacionalnim manjinama.

Sa stajališta teorije nacionalizma, s obzirom da se Srbiju moglo percipirati kao vanjsku prijetnju pripadnike srpske nacionalne manjine moglo se dakle tretirati kao unutarnju prijetnju opstojnosti novostečene samostalnosti. Međutim, godine 2008. u gradu Zagrebu provedeno je istraživanje predrasuda i socijalne distance u društvu koje je pokazalo zanimljive rezultate prema kojima je srpska nacionalna manjina pala na samo dno ljestvice onih prema kojima građani imaju predrasude i prema kojima osjećaju socijalnu distancu, tj. pala je na deveto mjesto, a i druge nacionalne manjine dobro kotiraju na ljestvici prihvaćenosti dok su društvene skupine s problematičnim navikama one koje građani u velikome broju ne prihvaćaju.

Ovaj rad dakle prvo prikazuje problematiku manjina i manjinskih prava u RH. Drugo, rad prikazuje rezultate spomenutoga istraživanja. Treće, rad teoretizira pitanje nacionalističkih predrasuda kroz pitanje unutarnje i vanjske prijetnje i stoji na poziciji da se hrvatsko društvo (polazeći od teze da je grad Zagreb 'Hrvatska u malom') okreće samome sebi te da izvore svojih problema više ne pronalazi u vanjskoj prijetnji (dakle najviše u Srbiji) nego u onima koje percipira kao unutarnje prijetnje (dakle narkomani i alkoholičari).

Problematika nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u Republici Hrvatskoj živjele su 22 nacionalne manjine.³ Neke od priznatih manjina mogu se tretirati kao autohtone s obzirom da tu žive stoljećima dok se druge tretiraju kao nove manjine s

³ Albanci, Austrijanci, Bugari, Crnogorci, Česi, Grci, Mađari, Makedonci, Muslimani, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumunji, Rusi, Rusini, Slovenci, Srbi, Talijani, Turci, Ukrajinci, Vlasi i Židovi (Statistički ljetopis, 1992).

obzirom da su status manjina dobili naknadno, tj. nakon proglašenja neovisnosti RH 1991. godine budući da bi njihovo nepriznavanje povuklo uzimanje prava već priznatim manjinama, a što Hrvatska pod pritiskom međunarodne zajednice nije mogla učiniti (Tatalović, 2001).

U trenutačnoj situaciji u Hrvatskoj, prava nacionalnim manjinama jamči Ustav RH⁴ kao najviši zakonodavni akt, a pored toga i niz zakona kao što su: Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina⁵, Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina⁶, Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina⁷ te Rezolucija o zaštiti ustavnog demokratskog poretka i prava manjina. Međutim, u Ustavu je navedeno samo 10 manjina dok u izborima za Sabor RH sudjeluje njih 22: Srbi, Mađari, Talijani, Česi, Slovaci, Austrijanci, Bugari, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumunji, Rusini, Rusi, Turci, Ukrajinci, Vlasi, Židovi, Albanci, Bošnjaci, Crnogorci, Makedonci i Slovenci. Ovome mnogi prigovaraju kao načinu da se smanji težina autohtonih manjina budući da ovakav broj manjina izjednačava na neki način sve manjine iako nemaju sve manjine isti status, kulturu i jezik niti se zauzimaju za svoje manjinsko određenje. Osim toga neke su manjine i brojčano suviše male da bi bile priznate kao takve (npr. Vlaha na razini cijele Hrvatske ima tek 12; DSZ 2001).

Hrvatska se odmah po proglašenju neovisnosti obvezala poštivati sve međunarodne dokumente vezane uz poštivanje ljudskih i manjinskih prava, a potpisala je i sve važne međunarodne konvencije koje se odnose na zaštitu prava manjina,⁸ a ubrzo po proglašenju neovisnosti otpočelo se i sa donošenjem zakona

⁴ Ustav RH je nekoliko puta mijenjan, tj. 1997. g. donesene su nove Izvorišne odredbe prema kojima se RH ustanovljuje kao „nacionalna država hrvatskog naroda i država pripadnika autohtonih nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina i drugih, koji su njezini državljani, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN i zemalja slobodnog svijeta“. Ovaj dio nije više mijenjan (Ustav RH, Izvorišne odredbe, Pročišćeni tekst, NN 28/01).

⁵ NN 155/02. Proglašenjem ovoga Zakona prestao je važiti dotadašnji Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj, NN br. 65/91, 27/92, 34/92-Pročišćeni tekst, 51/01 i 105/00-Pročišćeni tekst.

⁶ NN 56/00.

⁷ NN 51/01.

⁸ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina NN 51/01, u Temeljnim odredbama navodi Povelju UN-a, Opću deklaraciju o pravima čovjeka, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, Završni akt Organizacije za europsku sigurnost i suradnju, Parišku povelju za Novu Europu, dokumente OESS-a koji se odnose na prava čovjeka, Dokument kopenhaskog sastanka OESS-a o ljudskoj dimenziji, Dokument moskovskog sastanka OESS-a o ljudskoj dimenziji, Konvenciju Vijeća Europe za zaštitu prava čovjeka i temeljnih sloboda te protokole uz tu Konvenciju, Međunarodnu konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvenciju o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida, Konvenciju o

koji su se odnosili na regulaciju ovoga područja. Gledajući formalnopravno sustav zaštite prava manjina ubrzo je počeo funkcionirati. Međutim postojali su određeni problemi sa primjenom donesenih zakona s obzirom na nemogućnost, a u nekim slučajevima i ne-htijenje, državnih službi koje su imale primjenjivati donesene zakone (Tatalović, 2001). Osim toga, državna politika, iako je službeno donosila zakone kojima se imalo štititi manjinska prava, sama je nekoliko puta mijenjala metodologiju popisivanja stanovništva te listu priznatih nacionalnih manjina kojoj je bio cilj izbaciti Bošnjake i Slovence iz popisa nacionalnih manjina, a Srbe staviti na tu razinu umjesto narodnosnu koju su imali u Ustavu iz SRH (vidi Mesić, 2003)⁹. Međutim, počeci rješavanja pitanja nacionalnih manjina svodili su se na deklarativno rješavanje toga pitanja kako bi se zadovoljila međunarodna zajednica, ali kako u isto vrijeme ne bi bila ometena nacionalna izgradnja. Pokušala se naime izbjeći autonomija za dva kotara sa značajnom srpskom većinom s obzirom na 'imperijalnost' te nacionalne manjine (vidi Mesić, 2003). No, formalnopravno Hrvatska je po pitanju prava nacionalnih manjina jedna od vodećih država u regiji s obzirom na svoj zakonodavni sustav.

Ono što je značajno za ovaj rad jesu nacionalističke predrasude i nesnošljivost prema nacionalnim manjinama s obzirom na uzlet nacionalizma na početku stvaranja hrvatske neovisnosti. Naime, pod političkim pritiskom koji je stalno karikirao s pravima nacionalnih manjina, a i s obzirom na rat, većinsko hrvatsko stanovništvo nije odmah blagonaklono gledalo na susjede i/ili kolege drugih nacionalnosti, a stvorile su se i predrasude prema nacionalnim manjinama.

Iako neki autori navode kako je „osnovna ocjena da se položaj nacionalnih manjina poboljšava započetim političkim, upravnim i društvenim promjenama (...)“ (Tatalović, 2006: 171) u jednoj od novijih situacija, tj. u rujnu 2008. g. (dakle u godini provođenja istraživanja 'O stanju nacije' o čemu će više biti riječ u nastavku), Srpski Demokratski Forum uputio je otvoreno pismo Vladi u kojoj traži da učini nešto po pitanju lošega položaja manjina istovremeno priznajući značajan napredak u zakonodavnom području i u području povećanja volje za rješanjem pitanja nacionalnih manjina.¹⁰ Jedno od pitanja koje je pismo adresiralo jest i:

pravima djeteta, Deklaraciju o ukidanju svih oblika nesnošljivosti i diskriminacije na temelju vjere i uvjerenja, Konvenciju o borbi protiv diskriminacije u oblasti prosvjete, Deklaraciju UN-a o pravima osoba pripadnika nacionalnih ili etničkih, vjerskih i jezičnih manjina, Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina Vijeća Europe, Europsku povelju o lokalnoj/mjesnoj samoupravi, Instrumente SEI za zaštitu manjinskih prava te Preporuku iz Lunda o učinkovitom sudjelovanju nacionalnih manjina u javnom životu.

⁹ Bošnjačka i Slovenska nacionalna manjina izbačene su iz Ustava amandmanom iz 1997. g. kada su proglašene neautohtonim nacionalnim manjinama na što se posebno pobunila Bošnjačka nacionalna manjina koja je taj problem nazvala problemom bošnjačko-hrvatskih odnosa u cjelini (vidi Pismo SDF, 2008).

¹⁰ SDF tako u pismu navodi: „Određeni pomaci na području zaštite ljudskih i manjinskih prava postoje. Oni se prije svega vide u zakonskim standardima koje je Hrvatska donijela, a

„Kako neutralizirati svakodnevne opstrukcije provođenja tih prava na različitim nivoima, i konačno, kako razbiti i neutralizirati ustaljene stereotipe i predrasude koji vladaju našim društvom kada se radi o nacionalnim manjinama?“ (SDF, 2008:1).¹¹

Predrasude prema nacionalnim manjinama su naime najveći problem zbog kojega mnogi teoretičari multikulturalizma ne zastupaju egalitarni stav političke države u kojoj ne bi bilo nacionalnih manjina s obzirom da se boje da bi i tada u društvu ostale etničke predrasude, ali bi manjine uz to ostale i bez formalnopravne zaštite. Najveća razina predrasuda u Hrvatskoj prisutna je pak na športskim natjecanjima gdje tisuće navijača protivničke igrače vrijeđaju na temelju nacionalnih stereotipa,¹² a osim toga postoje i brojne kontroverze oko Marka Perkovića Thompsona.¹³ Ovo sve utječe na položaj nacionalnih manjina, ali i na razinu predrasuda prema njima u društvu koje je gotovo opsesivno zaljubljeno u timske sportove. Međutim, prateći športska natjecanja, neminovno se utječe na stavove gledatelja prema nacionalnim manjinama s obzirom na pokliče prepune stereotipa i govora

koji služe da bi štitili interese i prava nacionalnih manjina. Službena hrvatska politika napravila je značajan iskorak i nakon dugih godina negiranja i autizma, priznala da nacionalne manjine imaju probleme i da te probleme treba riješiti. I to je početak! Ali, na žalost, na tom početku nalazi se i kraj napora i političke volje državnih institucija u provođenju standarda u zaštiti prava nacionalnih manjina. Hrvatska ima veliki problem u provođenju vlastitih zakona, kada se radi o pravima nacionalnih manjina, a prije svega Srba, kao najbrojnije, te historijski, kulturološki i društveno najprisutnije nacionalne manjine“ (SDF, 2008:1).

¹¹ Vidi još i Amnesty International Report 2008-The State of the World's Human Rights.

¹² Zbog enormnih incidenata na međunarodnim utakmicama hrvatske nogometne reprezentacije zbog kojih je Hrvatski Nogometni Savez plaćao pozamašne novčane kazne u više navrata se govorilo o donošenju novoga Zakona o sprječavanju izgreda na športskim terenima (ili popularno nazvani Zakon o navijačima) s obzirom da je prvi u praksi doživio gotovo nikakvu primjenu. Zbog incidenata 2008. godine najavljeno je donošenje strože verzije spomenutoga zakona međutim ta je inicijativa ponovno naišla na neučinkovitost i probleme (vidi Index, 2009).

¹³ Marko Perković Thompson je pjevač iz dalmatinske Zagore koji u svojim pjesmama indirektno (a prema nekim navodima, na zatvorenim javnim nastupima bez kamera i izravno; vidi npr. Index, 2003) na javnim nastupima neverbalnom komunikacijom i stilom odijevanja poziva na Ustaštvo pod krinkom domoljublja. Na njegovim koncertima pojavljuje se marginalizirana skupina koja nosi ustaško znakovlje i salutira uz bojne pokliče iz vremena NDH. Thompson se nikada nije javno odrekao Ustaštva iako se to opetovano tražilo od njega no vlast mu još uvijek nije zabranila nastupe dok se toga ne odrekne unatoč opetovanim zahtjevima medija, a i šire javnosti. U tom kontekstu često se promatra pitanje statusa nacionalnih manjina s obzirom na nevoljkost vlasti (ali i oporbe) da se pozabavi ovim pitanjem. U 2009. godini je pak dobio zabranu ulaska u Švicarsku, a s obzirom da je Švicarska članica Schengena (iako ne i Europske unije), ovime je posljedično izgubio mogućnost ulaska na teritorij EU u cjelini. Umjesto da ovu odluku tretira kao što bi se to učinilo da je u pitanju neki anonimni državljanin RH, Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija iznimno se zauzelo za Marka Perkovića Thompsona, a što je izazvalo gromoglasne kritike nacionalnih medija, a i zgražanje i prigovore ljudsko-pravaški orijentiranih pojedinaca i udruga (Index 2009 a; Monitor 2009; Tportal 2009).

mržnje. Incidenti utječu i na one koji ne prate športske prijenose s obzirom da su navijački ispadi, danima nakon što se ispad dogodi, glavna tema svih nacionalnih medija. U kombinaciji s ne tako davnom netrpeljivošću prema nacionalnim manjinama prouzročenu ratnim razaranjima (Babić, 2005), ovo je vjerojatno imalo negativne implikacije prema statusu nacionalnih manjina u društvu te ukupnoj razini predrasuda i socijalne distance koju su građani osjećali prema nacionalnim manjinama.

Prethodna istraživanja pokazuju različite rezultate, ali i smjer kretanja stupnja socijalne distance koji, čini se, ipak napreduje mada ne i zadovoljavajućom brzinom. Najveći broj istraživanja koncentrirano se na položaj romske populacije dok su ostale manjine i prava nacionalnih manjina značajno manje zastupljeni. Tomu je vjerojatno tako zato što se problematici problema srpske (ali i bošnjačke) nacionalne manjine manje pristupalo s obzirom na osjetljivost velikoga dijela javnosti koja je (posebno) srpske zahtjeve doživljavala kao novu prijetnju, a jedan dio javnosti takvima ih doživljava i danas. O tomu svjedoči popularnost Thompsona koji ipak nema cijelu naciju iza sebe niti prodaja ulaznica za njegove koncerte izaziva isti stupanj nacionalne histerije kao npr. za koncert Rolling Stonesa, no dvorane u kojima nastupa jesu pune.

Osim toga, za vrijeme rata devedesetih malo se govorilo i raspravljalo o položaju nacionalnih manjina budući da su i država i društvo bili koncentrirani na rat te na kreaciju jedinstvenoga nacionalnoga identiteta koja se provodila na svim razinama, a čiju su žrtvu ponijele najviše nacionalne manjine i žene (Topić, 2009a). U tom se smislu uključila i akademska zajednica koja je ponajviše raspravljala o tranziciji, demokraciji, izborima i sličnim temama, a jako malo o nacionalnim manjinama i ljudskim pravima, a ona istraživanja koja jesu rađena, pokazivala su uglavnom socijalnu distancu prema pripadnicima manjinskih skupina.

Istraživanje iz 1996. godine, pokazalo je dakle stupanj neprihvatanja romske populacije te postojanje problema asimilacije, segregacije i integracije Roma. Naime, socioekonomski položaj, integracija u sve strukture društva, očuvanje kulturne različitosti, prestanak getoizacije, omogućavanje života u urbaniziranim naseljima te osiguravanje prava na socijalnu pomoć uz uvođenje interkulturalnoga obrazovanja za sve, bili su problemi s kojima se tek trebalo suočiti (Hrvatić, 1996). Ovi problemi s kojima se romska zajednica suočavala ujedno su problemi koji su se manifestirali na etničkoj razini s obzirom na stupanj stigmatizacije i izopćenosti. Iako se neke od problema barem pokušalo riješiti,¹⁴ problem distance i neteritorialnosti zajedno sa vrijednosnim rodbinskim sustavom (Štambuk, 2000; 2000 a) te marginaliziranošću Roma (Šućur, 2000) i dalje je ostao na snazi, a Hrvatska je s tim problemima ušla u novi milenij.

Babić (2004) u istraživanju identiteta i stigmatizacije Roma na području grada Zagreba nalazi pak kako je stupanj socijalne distance još uvijek značajan, međutim, objašnjenje nalazi u socioekonomskim (npr. nizak životni standard) i

¹⁴ Primjerice, 2004. g. donesen je Nacionalni program za Rome, 2005. g. donesen je Akcijski plan Desetljeća za uključivanje Roma 2005-2015., a 2008. g. donesen je Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine (*Zakoni, strategije i programi RH*).

sociokulturnim (npr. gotovo nikakva naobrazba roditelja) činiteljima koji su ostali nepromijenjeni. Naime, istraživanje je provedeno temeljem metode intervjua nastavnika u naselju Kozari Bok u Zagrebu, a u kojemu značajan dio stanovnika čini romska populacija. Određena stigmatizacija, prema nalazima ovoga istraživanja, postoji iako su prisutni kontakti ne-romske djece sa romskom, a što upućuje na napredak po pitanju diskriminacije no, još uvijek je prisutan drugačiji obrazac ponašanja i sustava vrijednosti koji značajno doprinosi razlikama u percepciji i smanjenju društvenih kontakata, razloge kojih se mogu naći kako kod romske djece tako i kod ne-romske. Dakle, Romi su i dalje ostali stigmatizirani i marginalizirani uz određenu socijalnu distancu, a problem interkulturalnoga obrazovanja, prepoznat još 1996, ostao je neriješen (Hrvatić, 2004).

Banovac i Boneta (2006) u istraživanju etničke distance dvije godine poslije spomenutoga istraživanja te dvije godine prije istraživanja na koje se mi referiramo, također dobivaju rezultate vezane uz položaj nacionalnih manjina u kojima se pokazalo da se odstupanja u istraživanju odnose na regije zahvaćene ratom pri čemu se nije pokazalo točnim da ratna događanja utječu na stupanj etničke distance budući da su najviši stupanj distance ispitanici pokazali prema Albancima i Romima, a značajno manje prema Srbima i Bošnjacima. U ovom slučaju čini se, kako se društveni izazovi mijenjaju da se tako mijenja i stav prema nacionalnim manjima te njihova percepcija kao neprijatelja (Babić, 2004), a polazeći od već spomenutih vrijednosnih okvira, čini se dakle da se građani najviše distanciraju od onih manjinskih skupina s kojima se najmanje mogu poistovjetiti, tj. pronaći sličnost. U ovome smislu, čini se iznimno važan problem interkulturalnoga obrazovanja koje je predloženo još devedesetih kada su rasprave o nacionalnim manjinama bile u povojima.

Međutim, već spomenuto istraživanje iz 2006. g. (Banovac i Boneta, 2006), pokazalo je određeni napredak u odnosu na istraživanje iz 1997. g. koje je razmatralo mogućnosti mirovnoga suživota nakon povratka srpskih izbjeglica u ratom zahvaćena područja. To istraživanje pokazalo je naime da je postojao određeni stupanj nepovjerenja prema srpskim izbjeglicama te bojazan o tomu hoće li njihova prava biti adekvatno zaštićena. Tadašnje djelovanje hrvatskih institucija bilo je ocijenjeno kao politikom na razmeđu između «objektivnih činjenica i subjektivnoga značenja» (Šundalić, 1996: 230).

Istraživanje obnavljanja prijateljskih veza između Hrvata i Srba na ratom pogođenim područjima u Slavoniji i Baranji, pokazalo je pak napredak u narušenim odnosima, a posebice po pitanju odgoja djece koju odgajaju roditelji opterećeni ratnim sjećanjima. No, roditelji obiju etničkih skupina pokazali su se skloniji otvorenom odgoju temeljeno na suživotu, a pri čemu srpska etnička skupina nešto više nego hrvatska (Babić, 2007). Ovime se dakle pokazuje uloga interkulturalnoga obrazovanja koje država na počecima svoje neovisnosti nije prepoznala unatoč upozorenjima akademske zajednice.

Upravo je pitanje nacionalne snošljivosti i prihvaćenosti nacionalnih manjina te stupnja socijalne distance u društvu, ono što je propitivalo istraživanje 'O stanju nacije' koje je, kako ćemo prikazati u nastavku, pokazalo da određena nevoljkost u integraciji nacionalnih manjina u društvo postoji međutim, u značajno manjoj mjeri negoli je to bio slučaj ranije. Ovo istraživanje pokazalo je naime kako se građani sve više okreću prema nesnošljivosti prema društvenim grupama s problematičnim navikama, a sve manje prema nacionalnim manjinama koje su relativno dobro prihvaćene u društvu. Naime, nacionalne manjine ovdje nisu bile predmet istraživanja kao takve nego su uklopljene u širi spektar različitih društvenih skupina, a u kombinaciji s drugim društvenim skupinama, pale su na samo dno prijetnji. Ovo istraživanje slijedi obrazac napretka po pitanju suživota nacionalnih manjina sa hrvatskom većinom te pokazuje da se hrvatsko društvo, (jako) polako okreće samome sebi i izvore prijetnja traži u onome što smatra neprihvatljivim, a ne u etničkom podrijetlu. Ovime je napravljen lagani odmak od etnički orijentirane politike kakva je postojala na početku neovisnosti (Topić, 2009a).

'O stanju nacije'

U okviru projekta 'O stanju nacije'¹⁵ koji se odvijao tijekom 2008. godine, istraženi su stavovi građana grada Zagreba koji se prema svojoj populacijskoj šarolikosti, ali i spoju regionalnih kultura može smatrati kao 'Hrvatska u malom'. Anketno istraživanje provedeno je na nereprezentativnome uzorku od 200 ispitanika¹⁶ s područja grada Zagreba, a rezultati daju indikativne podatke o smjeru kretanja stavova građana grada Zagreba prema različitim društvenim skupinama.

Ispitanici su naime trebali dati svoja mišljenja o različitim društvenim skupinama te o svojoj spremnosti na stupanje u različite odnose s pripadnicima tih skupina. Istražene skupine uključuju ne samo nacionalne manjine nego i druge društvene skupine koje mogu predstavljati osjećaj ugroze. U ukupnome uzorku ispitanika bilo je 39,5% muških i 60,5% ženskih sudionika. Prosječna dob sudionika bila je 38,14 godina, a najstarijem sudioniku bilo je 78 godina. Većina sudionika srednjeg je obrazovanja (54,5%), a njih 40,5% višeg ili visokog. Većina sudionika (57,5%) navodi

¹⁵ Projekt 'O stanju nacije' dio je velikoga međunarodnog projekta 'Land of Human rights', a autorica hrvatskoga dijela tog projekta 'O stanju nacije' je umjetnica Andreja Kulunčić. Podatci iz istraživanja predstavljaju se u ovome radu uz njeno dopuštenje.

¹⁶ Grad Zagreb prema popisu stanovništva iz 2001. g. ima 779 145 stanovnika, a šire područje grada Zagreba ima oko milijun stanovnika. Distribucija stanovništva u gradu Zagrebu prema spolu gotovo je ravnomjerno raspoređena međutim, žena ipak ima nešto više (dakle 415 153 žene, a muškarci 363 992) (DZS, 2001). Nezaposlenost u gradu Zagrebu 2008. g. iznosila je 26 584 (DZS, 2009), a 16% stanovnika je visokoobrazovano što čini 40% ukupnih visokoobrazovanih građana RH (DZS, 2001). Prema vjerskoj pripadnosti, u gradu Zagrebu ima najviše Katolika (678 538, tj. 87,09%), Agnostika i neizjašnjenih (31 645, tj. 4,06 %) te pripadnika Islamske vjerske zajednice (16 215, tj. 2,08%) (DZS, 2001).

da je njihov standard u općim uvjetima u Hrvatskoj prosječan, a gotovo podjednako nižim (24,5%) od prosjeka kao i višim od prosjeka (18%). Važnost vjere u životu sudionika gotovo je podjednako distribuirana u svim ponudjenim kategorijama. Nešto je više onih kojima je vjera važna (52%) nego onih kojima je nevažna (36,5%).

Prva razina pitanja odnosila se na prihvatljivost pojedinih tvrdnji. Ispitanici su naime na ljestvici od jedan do deset, gdje je jedan posve neprihvatljivo, a deset posve prihvatljivo, procjenjivali prihvatljivost pojedinih tvrdnji koje su prikazane u prvoj koloni.

Tablica 1: Prihvatljivost odnosno neprihvatljivost određenih tvrdnji izraženo u postotcima i sa standardnom devijacijom

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	M	SD
Da udana žena / oženjen muškarac ima izvanbračnu vezu	49	9,5	8,5	4	12,5	6	3	2,5	1,5	3,5	2,98	2,555
Homoseksualnost kod muškaraca	37	3	7,5	3,5	12	2,5	4	3,5	4,5	22,5	4,76	3,658
Žena želi imati dijete kao samohrana majka i ne želi stabilnu vezu	12	3	5	4	15	6,5	5,5	9	8,5	31,5	6,65	3,176
Zakonsko pravo na pobačaj	13,5	0	4	0	10,5	3	4	6	4,5	54	7,56	3,293
Bračna zajednica osoba različitih vjera	7	1	3	2	11	2,5	3	5	7	58,5	8,05	2,903
Homoseksualnost kod žena	32,5	2	8,5	3,5	10	3,5	4	4,5	3,5	27	5,18	3,720
Rastava braka	10,5	1	7	0,5	12	3	3	7,5	5	50,5	7,44	3,222
Legalizacija prostitucije	24,5	3	4	3	15	7	3	10	3	27	5,72	3,507
Bračna zajednica osoba različitih rasa	6	0,5	1,5	1,5	9,5	4	2,5	5	5	64	8,36	2,708

Izvor: Podatci istraživanja 'O stanju nacije'

Dobiveni rezultati ukazuju na to da ispitanici najprihvatljivijima smatraju različite bračne zajednice bez obzira radi li se o miješanju rasa ili vjera pri čemu u nešto većem postotku smatraju prihvatljivijim miješanje rasa nego vjera (64 naspram 58,5% kod ocjene deset odnosno kategorije posve prihvatljivo). Nakon toga ispitanicima su najprihvatljivije tvrdnje koje se odnose na zakonsko pravo na pobačaj (54%) i rastavu braka (50,5%) te na pitanje žene koja želi imati dijete kao samohrana majka ali ne želi stabilnu vezu (31,5%). Nakon toga slijedi homoseksualnost kod žena, odnosno muškaraca pri čemu ispitanici više prihvaćaju žensku homoseksualnost (27%) nego mušku (22,5%). Nakon toga slijedi legalizacija prostitucije koju tek 27% ispitanika ocjenjuje posve prihvatljivom dok je njih 24,5% smatra posve neprihvatljivom, a ostali su negdje između, pri čemu se vidi da je društvo po pitanju ove moguće legislative duboko podijeljeno. Najmanje

prihvatljivom ispitanici pak smatraju bračnu nevjeru. Više od polovice ispitanika smatra je vrlo neprihvatljivom (49% za prvu kategoriju odnosno posve neprihvatljivo) dok je samo 3.5% ispitanika smatra posve prihvatljivom¹⁷.

Ukupno gledano, miješanje rasa i vjera ispitanici od svih kategorija smatraju najprihvatljivijim s čime se vidi određena razina mijenjanja svijesti kod građana. Stavljajući nevjeru i homoseksualnost ispred vjere i rase na listi neprihvatljivosti, građani pokazuju tendencije prema okretanju samima sebi i svojoj unutarnoj situaciji unutar koje vide određene ugroze, a ne više prema pripadnicima ovih ili onih nacionalnosti u kojima (ili njihovim zemljama) vide ugrozu za opstojnost države, a time i sebe.

Druga razina pitanja odnosila se na karakteristike koje građani smatraju važnima za školskoga učitelja svoje djece. Zadatak ispitanika bio je da procjene u kojoj mjeri oni osobno smatraju svaku od navedenih karakteristika važnom.

Tablica 2: Čestina pojedinih odgovora izražena u postocima

	vrlo važno	važno	nevažno
Da nema kriminalni dosje	66,5	31	2,5
Da je iz Zagreba	5,5	6	88,5
Da nije alkoholičar/alkoholičarka	75	19,5	5,5
Da je oženjen/udata	4	4	92
Da je Hrvat/Hrvatica	9,5	18,5	72
Da nije ovisnik/ovisnica o narkoticima	87	6,5	6,5
Da je katolik/katolkinja	6,5	22	71,5
Da je heteroseksualan/heteroseksualna	27	23,5	49,5
Da je bijelac/bjelkinja	6,5	13	80,5
Da je vjernik/vjernica	8	15	77
Da ima djecu	3	9	88

Izvor: Podatci istraživanja 'O stanju nacije'

Ova razina pitanja ispitivala je karakteristike koje ispitanici vide kao važne za učitelja svoje djece, a dodatno je ispitala stavove ispitanika te postojanost njihovih stavova u nemiješanju nacionalnog s unutarne-društvenim pitanjima.

Kako se vidi iz tablice, ispitanicima je vrlo važno da učitelj nije ovisnik o narkoticima (87%), da nije alkoholičar (75%) te da nema kriminalni dosje (66.5%). S druge strane, 72% ispitanika smatra nevažnim je li učitelj Hrvat ili ne, a 71,5% ispitanika smatra nevažnim je li učitelj katolik ili ne. Pitanje rase čak 80.5% ispitanika smatra nevažnim. Osim toga, ispitanicima je nevažno je li učitelj iz Zagreba (88.5%), je li oženjen (92%), da ima djecu (88%), ali im je nešto više važno da je heteroseksualan (27% vrlo važno, 23.5% važno). Iz ovih podataka se vidi da je ispitanicima najvažnija pripadnost učitelja društvenoj, a ne nacionalnoj, rasnoj ili vjerskoj grupi. No, jednako tako, ovi podatci pokazuju konzistentnost u

¹⁷ Ovo je zanimljivo ako se u obzir uzme podatak da se u Hrvatskoj na 1000 sklopljenih brakova 210, 5 rastavlja dok je prosječno trajanje braka niskih 14 godina (DZS, 2008).

neprihvaćanju osoba homoseksualne orijentacije, a što će se dodatno potvrditi i u narednim pitanjima koja ćemo prikazati.

Treća razina pitanja odnosila se na prihvaćenost odnosa s pripadnikom pojedinih skupina, tj. ispitanici su morali naznačiti s kime bi stupili u neki bliži odnos.

Tablica 3: Čestina prihvaćanja pojedinog odnosa izražena u postocima te prosječan broj prihvaćenih odnosa i standardna devijacija

PRIPADNIK SKUPINE	Susjed	Prijatelj	Učitelj/odgajatelj svoje djece	Životni partner brata ili sestice	Životni partner svog djeteta	Životni partner	Predsjednik države	M	SD
Narkoman/narkomanka	38	31	2,5	9,5	5	3,5	4	0,94	1330
Kinez/Kineskinja	88,5	86	69,5	65,5	63	50	34,5	4,57	2,376
Pripadnik/ca Hare Krishna	66,5	55	29	39,5	33,5	18,5	24	2,66	2,559
Ženska homoseksualna osoba	78,5	70	48,5	41,5	35	8,5	44	3,26	2,40
Srbin/Srpkinja	86	82	69,5	64	58	53	39,5	4,52	2,558
Samohrana majka (vlastitim izborom)	98,5	95,5	93,5	72,5	67	48	76,5	5,52	1,790
Psihički bolesnik/ca	48,5	40,5	3	19	16	15,5	5,5	1,48	1,848
Židov/Židovka	91,5	87,5	76	72,5	66,5	60,5	51,5	5,06	2,377
Tjelesni invalid	97	95,5	87	75,5	69	61,5	74	5,60	1,931
Muška homoseksualna osoba	69	61,5	45,5	40	34,5	7,5	43	3,01	2,587
Crnac/crnkinja	94,5	89,5	78,5	71	66,5	56	51,5	5,04	2,554
Alkoholičar/alkoholičarka	45,5	38,5	2	11	7,5	5	3,5	1,13	1,443
Musliman/Muslimanka	92,5	90,5	68	64,5	56,5	45	47	4,64	2,312
Pripadnik/ca Jehovinih svjedoka	55	42,5	24,5	30	29	14	20	2,15	2,540
Rom/Romkinja	72	69,5	51	44,5	40,5	32,5	37	3,47	2,801

Izvor: Podatci istraživanja 'O stanju nacije'

Iz ovih podataka vidi se da 88.5% ispitanika smatra prihvatljivim imati Kineza za susjeda, Srbina bi prihvatilo 86%, a Roma 72% ispitanika. S druge pak strane, za predsjednika države Kineza bi prihvatilo 34.5% ispitanika, Srbina 39.5%, a Roma 37%.

Dakle, dok se za susjedstvo sa pripadnikom nacionalne manjine odlučuje oko 80% ispitanika kada je u pitanju obnašanje važne državničke funkcije kao što je predsjednička, broj se smanjuje za više od pola. Međutim zanimljiv je podatak da bi više ispitanika prihvatilo Kineza za susjeda nego Srbina dok je kod predsjedničke funkcije obratno.

Što se tiče prihvatljivosti pripadnika nacionalnih manjina za životnoga partnera situacija je drugačija i primjetna su značajna odstupanja. Tako bi 50% ispitanika prihvatilo Kineza za životnoga partnera, Srbina bi prihvatilo 53%, a Roma 32.5%. Iz ovoga se jasno vidi da su Srbi najprihvatljivija skupina za sklapanje braka i/ili zajedničkoga života dok Kinezi kotiraju nešto niže, a Romi najniže. Što se tiče životnoga partnera svojega djeteta situacija je prilično slična, ali s jednim zanimljivim odstupanjem. Tako 63% ispitanika prihvaća Kineza za životnoga partnera svojega djeteta, Srbina prihvaća 58%, a Roma 40.5%. Ovo dakle znači da dok istovremeno ispitanici za svojega životnoga partnera prihvaćaju Srbina, za svoje dijete to čine u nešto manjoj mjeri dok u slučaju Kineza i Roma za svoje dijete ih prihvaćaju u većemu postotku nego za sebe. U slučaju životnoga partnera svojega brata ili sestre, ispitanici najviše prihvaćaju Kineze (65.5%), zatim Srbe (64%), a potom Rome (44.5%). Dakle, ni po pitanju partnera svojega brata ili sestre ispitanici se ne ravnaju po sebi nego pokazuju neka druga mjerila. Po pitanju pak učitelja odnosno odgajatelja svojega djeteta, Kinezi i Srbi podjednako su prihvaćeni (69.5%) dok su Romi i tu u najnepovoljnijem položaju (51%). Konačno, što se tiče prijateljstva, Kineza prihvaća 86% ispitanika, Srbina 82%, a Roma 69.5%.

Čini se dakle da u ukupnom postotku vlada prilično visoka prihvaćenost Kineza i Srba pri čemu su i jedni i drugi izjednačeni dok su Romi najviše neprihvaćeni iako razina tolerancije raste te se ne može govoriti o posvemašnjoj neprihvaćenosti. Ukupno govoreći, Srbi i Kinezi su relativno dobro prihvaćeni među ispitanicima bilo da se radi o susjedskim, emocionalnim ili pak političkim funkcijama pri čemu su na ovoj trećoj prihvaćeni u nešto manjoj mjeri.

S druge pak strane, kada pogledamo rezultate za društvene skupine koje nemaju veze s nacionalnom pripadnošću, situacija se mijenja. Naime, narkomana za susjeda prihvaća 38% ispitanika, za prijatelja 31%. Kada se pak govori o drugim odnosima ispitanici pokazuju jako nisku razinu prihvaćenosti. Tako bi tek 2.5% ispitanika prihvatilo narkomana za učitelja svojega djeteta, dok bi njih 4% prihvatilo ga za predsjednika, a za životnoga partnera njih 3.5%. U pogledu prihvaćanja narkomana za životnoga partnera svojih bližnjih ispitanici pokazuju nisku razinu prihvaćanja za svoje dijete (5%) te za svojega brata ili sestru (9.5%). Iz ovih rezultata se vidi da je razina prihvaćenosti ove društvene skupine jako niska te da iako bi ispitanici možda prihvatili za susjeda (iako u jako niskom postotku, a moguće i po principu da s njim ionako ne mora ništa imati niti nešto može mijenjati po pitanju odabira susjeda) za učitelja ili neki bliži odnos ipak ne bi. Alkoholičara pak za susjeda prihvaća 45.5% ispitanika, dok njih 38.5% bi ga prihvatilo i za prijatelja. Ipak, samo 2% ispitanika bi alkoholičara prihvatilo za učitelja svojega djeteta, a njih 3.5% za predsjednika države. U pogledu obiteljskih odnosa ispitanici su nešto otvoreniji međutim još uvijek je prisutna jako niska razina prihvaćenosti. Tako bi 11% ispitanika prihvatilo alkoholičara za životnoga partnera svojega brata ili sestre, 7.5% za životnoga partnera svojega djeteta, a 5% za svojega životnoga partnera. Psihički bolesne osobe također jako loše kotiraju po pitanju prihvaćenosti

u društvu. Naime, 48.5% ispitanika prihvatilo bi ih za susjeda, a njih 40% za prijatelja. Međutim, njih 3% bi ih prihvatilo za učitelja svojega djeteta, 19% za životnoga partnera svojega brata ili sestre, 16% za životnog partnera svojega djeteta, a 15.5% za svojega životnog partnera. Njih 5.5% prihvaća psihički bolesnu osobu za predsjednika države. Osim ove društvene skupine, loše na listi prihvaćenosti kotiraju homoseksualne osobe pri čemu nešto bolje ženske homoseksualne osobe od muških. Naime, 86% ispitanika prihvaća za susjedu žensku homoseksualnu osobu dok 69% ispitanika za susjeda prihvaća mušku homoseksualnu osobu. Odstupanja su slična i na ostalim kategorijama pa tako 70% ispitanika za prijatelja prihvaća žensku homoseksualnu osobu dok bi istovremeno njih 61.5% prihvatilo mušku homoseksualnu osobu. U pogledu obiteljskih odnosa, žene homoseksualke također bolje stoje, ali s nešto manjim postotkom. Tako bi 35% ispitanika prihvatilo ženu homoseksualku za životnu partnericu svojega djeteta dok bi za muškarca homoseksualca to učinilo njih 34.5%. Za svojega partnera pak ženu bi prihvatilo njih 8.5%, a muškarca 7.5% ispitanika. Za partnera svojega brata ili sestre, ženu homoseksualku prihvatilo bi 41.5% ispitanika, a muškarca njih 40%. Za predsjednika/icu države, žene su prihvaćene sa 44%, a muškarci sa 43%. Iz ovih podataka vidi se konzistentnost u neprihvatanju homoseksualaca na svim razinama prema kojima postoji određena socijalna distanca budući su podatci o prihvaćenosti ispod 50%.

Alternativne vjerske skupine pak vrlo dobro kotiraju na ljestvici prihvaćenosti, odnosno neprihvaćenosti. Naime, pripadnika Hare Krishna za susjeda prihvaća 66.5%, a njih 55% bi ga prihvatilo za prijatelja. Što se tiče obiteljskih odnosa, njih 29% prihvaća Hare Krishna učitelja za svoje dijete, 39.5% ih prihvaća za životnoga partnera svojega brata ili sestre, za životnoga partnera svojega djeteta 33.5%, a za svog životnog partnera njih 18.5%. Za predsjednika države Hare Krishna prihvatilo bi 24% ispitanika. U ovoj kategoriji (za razliku od dosadašnjih) ispitanici su rigorozni po pitanju svojega osobnog izbora životnog partnera međutim nešto su liberalniji prema svojim bližnjima.

Pripadnici Jehovinih svjedoka pak kotiraju još bolje od Hare Krishna. Njih naime za susjeda prihvaća 55% ispitanika, a za prijatelja 42.5%. Za učitelja svojega djeteta prihvaća ih 24.5%, a za svojega životnoga partnera njih 14%. Za životnoga partnera svojega djeteta Jehovinoga svjedoka prihvaća 29% dok za partnera svojega brata ili sestre ih prihvaća 30%. Za predsjednika ih pak prihvaća njih 20%. Ovdje kao i kod Hare Krishna postoji nekonzistentnost u prihvaćanju određenih grupa za sebe i za svoje dijete pri čemu ispitanici prihvaćaju ovu grupu za članove svoje obitelji, ali ne i za sebe.

Od svih vjerskih skupina Židovi kotiraju najbolje. Tako njih za susjede prihvaća 91.5% ispitanika, a za prijatelje njih 87.5% dok njih 76% prihvaća Židova za učitelja svojega djeteta. U obiteljskim odnosima prisutna je nešto manja, ali ipak ukupno gledajući visoka prihvaćenost. Naime, 72.5% ispitanika prihvaća Židova za životnog partnera svojega brata ili sestre, njih 66.5% ih prihvaća za životnoga partnera svojega djeteta, a njih 60.5% za svojega životnog partnera. Čak 51.5%

ispitanika prihvatilo bi Židova za predsjednika države. Muslimani kotiraju nešto lošije od Židova međutim ipak dobro. Tako bi 92.5% ispitanika prihvatilo Muslimana za susjeda dok bi njih 90.5% prihvatilo ih i za prijatelja. Međutim, samo 2% ispitanika prihvaća Muslimana za učitelja svojega djeteta. No, u obiteljskim odnosima ispitanici su tolerantniji te Muslimane relativno dobro prihvaćaju za životne partnere svoje braće ili sestara (64.5%), životne partnere svoje djece (56.5 %) te za životne partnere za sebe osobno iako nešto manje (45%). Za predsjednika države, prihvaća ih 47%.

Tri preostale i manje-više najviše prihvaćene skupine čine pak samohrane majke, tjelesni invalidi i crnci (crnci sa neznatno manjom prihvaćenošću u odnosu na već obrađene Židove). Najmanje prihvaćeni u ovoj skupini su crnci međutim sa visokim postotkom s čime ih se ne može nazivati neprihvaćenima. Naime, 94.5% ispitanika prihvatilo bi crnca za susjeda, a njih 89.5% bi ih prihvatilo za prijatelje. Čak 51.5% ispitanika prihvatilo bi crnca za predsjednika države, a za učitelja svojega djeteta njih 78.5%. Što se tiče obiteljskih odnosa, 71% ispitanika prihvatilo bi crnca za životnoga partnera svojega brata ili sestre, njih 56% bi ih prihvatilo za svojega životnog partnera, a njih 66.5% za životnoga partnera svojega djeteta. Preostale dvije i ujedno najviše prihvaćene kategorije su samohrane majke i tjelesni invalidi koje prihvaćaju gotovo svi ispitanici. Tako bi samohrane majke za susjede prihvatilo 98.5% ispitanika dok bi invalide prihvatilo njih 97%. Za prijatelje bi ih prihvatilo 98.5% za samohrane majke odnosno 95.5% za invalide. U pogledu učitelja svoje djece samohrane majke prihvaća 95.5% ispitanika, a invalide njih 87%. U pogledu obiteljskih prilika situacija je nešto drugačija, ovaj put u korist tjelesnih invalida naspram samohranih majki. Naime, za životnoga partnera svojega brata ili sestre samohranu majku prihvatilo bi 72.5% ispitanika dok bi invalida prihvatilo njih 75.5%. U slučaju partnerstva sa djecom, 67% ispitanika prihvaća samohranu majku dok 69% ispitanika prihvaća invalida. Za svojega vlastitog partnera samohranu majku bi prihvatilo 48% ispitanika dok bi njih 61.5% prihvatilo invalida. Za predsjednika/icu države samohranu majku prihvaća 76.5% ispitanika, a invalida 74% ispitanika.

Četvrta razina pitanja odnosila se na procjenjivanje stupnja slaganja s pojedinim tvrdnjama na ljestvici od jedan do pet pri čemu je jedan neslaganje, a pet slaganje.

Tablica 4: Čestina pojedinih odgovora izražena u postocima te prosječni stupanj slaganja i standardna devijacija

	1	2	3	4	5	M	SD
Slažem se s uvođenjem zakona koji dozvoljava umjetnu oplodnju samohranih majkama.	12,55	5,5	16	10,5	55,5	3,91	1,436
Homoseksualnim parovima treba zakonski dozvoliti sklapanje braka.	42,5	8,5	16	6,5	26,5	2,66	1,676
U školsko obrazovanje treba uvesti predmet koji podučava o svim vjerama koje susrećemo u našoj zajednici.	6,5	5,5	19,5	13	55,5	4,06	1,249
Slažem se da centar za azilante bude u mom susjedstvu.	25,5	14	31,5	12,5	16,5	2,81	1,384
Homoseksualnim parovima treba dozvoliti usvajanje djece.	50,5	11	12,5	9,5	16	2,29	1,546
Vjeronauku nije u mjesto školi.	24,5	11	26	6	32,5	3,11	1,565
Centri za azilante trebaju biti otvorenog tipa, tj. treba omogućiti slobodno kretanje azilanata.	25	16	32,5	8	18,5	2,79	1,395

Izvor: Podatci istraživanja 'O stanju nacije'

Ova razina istraživanja pokazala je stavove građana o određenim zakonodavnim pitanjima koja bi tek trebala biti uređena ili bi trebala ili mogla biti podijeljena, a tiču se određenih društvenih skupina. Ova razina istraživanja dakle ponovno prati trend neprihvatanja homoseksualnih osoba u društvu. Tako samo 26.5% posto ispitanika smatra da treba legalizirati homoseksualne brakove dok njih 2.29% smatra da homoseksualnim osobama treba dozvoliti usvajanje djece. Međutim, po pitanju umjetne oplodnje za samohrane majke ispitanici su dosta liberalniji pa tako njih 55.5% smatra kako umjetnu oplodnju treba dozvoliti. Po pitanju vjere ponovno se pokazuje visoka razina tolerancije prema pripadnicima drugih vjeroispovijesti pa tako 55.5% ispitanika smatra da treba djecu podučavati svim vjerama koje postoje u društvu. Međutim, kada je u pitanju vjerska nastava u školi općenito mišljenja su podijeljena, ali ipak protiv vjerske nastave u školama. Tako 32.5% ispitanika smatra da vjeronauku nikako nije mjesto u školi dok se njih 24.5% s tim ne slaže. Situacija s položajem tražitelja azila čini se prati službenu državnu politiku.¹⁸ Tako se 25.5% ispitanika ne slaže da centar za azilante bude u njihovome susjedstvu dok se njih 16.5% slaže, a ostali su negdje između ali više tendiraju ka negativnome odgovoru nego pozitivnome. Slobodno kretanje tražiteljima azila omogućilo bi pak 18.5% ispitanika dok bi njih 25% to zadržalo onemogućenim. Ostali su ponovno negdje između ova dva krajnja odgovora ali ponovno više tendiraju ka zabrani kretanja nego ka slobodi istoga.

¹⁸ Republika Hrvatska od 1990. godine pa do 2008. g. dodijelila je samo dva azila usprkos brojnim zahtjevima (vidi Javno, 2008).

Ukupno govoreći, čini se da nacionalno pitanje u smislu prihvaćenosti nacionalnih manjina pada u drugi plan kada je u pitanju prihvatljivost odnosno neprihvatljivost određenih društvenih skupina. Osim toga čini se kako prema međuvjerskoj, međurasnoj i međunacionalnoj povezanosti raste tolerancija dok istovremeno opada prema marginaliziranim društvenim skupinama, ali onima koje nemaju (barem ne direktne) veze sa nacionalnošću. Kako prikazuju tablice 5 i 6 koje sistematiziraju po redoslijedu dvije najvažnije kategorije (socijalnu distancu i karakteristike učitelja) koje su se pokazale kao osjetljive u istraživanju stavova ispitanika, brak osoba različitih rasa i vjera nije tabu tema nego ih štoviše većina ispitanika dobro prihvaća. Jednako tako, ispitanici su pokazali izrazitu osjetljivost prema svojoj djeci pa su tako bili rigorozni u procjenama prihvatljivosti kad su učitelji u pitanju. Međutim, i tu se pokazala nacionalna snošljivost pa tako većina ispitanika smatra nevažnim je li učitelj Hrvat, vjernik i katolik. Govoreći o nacionalnim manjinama i njihovoj prihvaćenosti u društvu, indikativno za nacionalnu snošljivost jest to što se nacionalne manjine pojavljuju tek na osmom mjestu neprihvaćenih skupina te što se većina ispitanika ne protivi susjedu i prijatelju pripadniku nacionalne manjine, a u velikome postotku se ne protive odabiru pripadnika nacionalne manjine za životnoga partnera prvenstveno svoga, ali i svojih bližnjih. Osim toga, prisutna je i prilično visoka razina vjerske tolerancije u društvu, najviše prema Židovima, ali i prema alternativnim vjerskim grupama.

Tablica 5: Top lista najvažnijih karakteristika za učitelje

Top lista najvažnijih karakteristika za učitelje (od najvažnijeg prema najmanje važnom)
da nije ovisnik o narkoticima
da nije alkoholičar
da nema kriminalni dosje
da je heteroseksualan
da je Hrvat
da je vjernik
da je katolik
da je bijelac
da je iz Zagreba
da ima djecu
da je oženjen/udana.

Izvor: Podatci istraživanja 'O stanju nacije', vlastita izrada

S druge pak strane, izrazito su neprihvatljivi narkomani, alkoholičari i psihički bolesne osobe, a odmah nakon njih homoseksualne osobe. Sve ove skupine imaju najnižu podršku ne samo za općeniti suživot nego posebice i za obiteljske odnose u kojima se općenito pokazala veća doza opreznosti i netrpeljivosti nego pri općim odnosima.

Najbolje prihvaćene skupine čine pak samohrane majke i tjelesni invalidi koje ispitanici prihvaćaju u najvećoj mogućoj mjeri iako invalide nešto više nego samohrane majke.

Tablica 6: Socijalna distanca prema različitim grupama (od najmanje neprihvaćenih prema najviše prihvaćenim)

Socijalna distanca prema različitim grupama (od najmanje prihvaćenih prema najviše prihvaćenim)	M
Narkoman	0.94
Alkoholičar	1.13
Psihički bolesnik	1.48
Jehovin svjedok	2.15
Hare Krishna	2.66
Homoseksualac	3.01
Homoseksualka	3.26
Rom	3.47
Srbin	4.52
Kinez	4.57
Musliman	4.64
Crnac	5.04
Židov	5.06
Samohrana majka	5.52
Tjelesni invalid	5.60

Izvor: Podatci istraživanja 'O stanju nacije', vlastita izrada

Unutarnja vs Vanjska prijetnja (umjesto zaključka)

U svakome društvu koje se susreće sa predrasudama i u kojemu postoji određena vrsta diskriminacije prema manjinskom narodu, za to postoji (barem deklarativni) razlog. Iako se nacionalizam i nacionalističke predrasude ne mogu promatrati sa stajališta opravdanosti jer za nejednako tretiranje 'drugih' nema opravdanja, zanimljivo je razmotriti moguća opravdanja za takvo ponašanje.

Jedan od razloga uobičajeno može biti tzv. prijetnja, tj. pripadnici većinskoga naroda osjećaju prijetnju od manjine. To se primjerice dogodilo u Njemačkoj uoči pogroma Židova u Drugom svjetskom ratu kada su Nijemci zbog loše ekonomske situacije počeli Židove tretirati kao unutarnju prijetnju opstanku (Supek, 1992).

U hrvatskome slučaju, dok su netom nakon samostalnosti 1991. godine postojale određene predrasude i nejednak tretman nacionalnih manjina, može se reći da je u pitanju bio neki oblik vanjske prijetnje. Naime, Srbija je s obzirom na netom završeni rat predstavljala prijetnju opstanku nacionalne države i posljedicu te vanjske ugroze osjetili su hrvatski Srbi tako što su se suočili s predrasudama i određenim vidovima diskriminacije. Srbi teško da su predstavljali unutarnju prijetnju kakvom ju definira Supek s obzirom da nisu bili na tako jedinstvenome položaju

kao što su to bili Židovi u Njemačkoj uoči Drugoga svjetskog rata koji su bili na trgovinskim i financijskim pozicijama. Upravo suprotno, Srbi su bili (a i sada su) inkorporirani u društvo na različitim funkcijama i sa različitim i raznovrsnim ulogama. Time dakle nisu mogli biti smatrani unutarnjom prijetnjom koja postoji sama od sebe. Moglo ih se eventualno smatrati unutarnjom prijetnjom ali uz neizbježnu vanjsku dakle, u slučaju nove intervencije Srbije na Hrvatsku u smislu podrške no kao jedinstveno unutarnju, ne.

Međutim, u trenutačnoj situaciji, kada ne postoji vanjska ugroza koja bi došla od strane Srbije i kada su se tenzije smirile, čini se da se građani okreću unutarnjoj prijetnji kao relevantnoj za moguće ugroze. Tako kao ugrozu prepoznaju alkoholičare, narkomane i psihičke bolesnike dok nacionalne i ostale manjine padaju u drugi plan. Na ukupnoj ljestvici grupa od kojih osjećaju distancu prva nacionalna manjina tako se nalazi tek na osmome mjestu, a nju zastupaju Romi; nacionalna manjina od koje ugrozu s obzirom na njihov status, osjeća većina stanovništva u bilo kojoj zemlji. Tek nakon toga dolazi nekoć 'prijeteća' srpska manjina, dakle na devetom mjestu, a potom na desetom mjestu i kineska.

Iako se u idealnoj situaciji nacionalne manjine ne bi uopće trebale naći na listi potencijalnih ugroza, ne smijemo se zavaravati da je Hrvatska jedinstvena po ovome pitanju, a s obzirom na rat te ne tako davnu odbojnost prema nacionalnim manjinama koja je dosegala dramatične razmjere, ovo je ipak izniman rezultat koji pokazuje da se polako pomiče tijekom demokratizacije u hrvatskome društvu čiji građani – barem u glavnome gradu – opasnosti polako traže u onome što ih smeta i što smatraju neprihvatljivim, a ne u nečem imaginarno opasnom.

Zanimljivo je pak da postoji izrazita vjerska tolerancija. Naime, vjerske grupe najbolje su 'prošle' na ljestvici onih od kojih se građani Zagreba osjećaju ugroženima međutim, to se odnosi na tradicionalne vjerske grupe dok su one alternativne nešto lošije prošle. Tako se na četvrtom i petom mjestu nalaze Jehovini svjedoci odnosno Hare Krishna, a što može biti posljedicom njihove izravnosti u regrutiranju novih pripadnika na javnim mjestima te javnim nastupima¹⁹. Tradicionalne vjerske grupe pak nalaze se pri samome dnu ljestvice onih od kojih građani osjećaju socijalnu distancu, tj. riječ je o Muslimanima odnosno Židovima. Od manjina najgore je prošla rodna pa su tako homoseksualne osobe vrlo visoko na listi onih od kojih građani osjećaju ugrozu, a taj trend potvrdio se u svim pitanjima koja su ponudena ispitanicima. Iako homoseksualne osobe ne bi trebale predstavljati prijetnju 'običnim' građanima budući su i oni sami upravo to i svojim ponašanjem ne odskakuju previše od ostatka građana, ipak građani još uvijek nisu u potpunosti spremni prihvatiti alternativne načine života baš kao niti alternativne vjerske izbore. Socijalna distanca gotovo da se i ne osjeća prema samohranim

¹⁹ Jehovini svjedoci hodaju po ulicama i zaustavljaju građane nudeći im letke i pozivajući ih da se pridruže, a što se građanima ne sviđa. Hare Krishna pak povremeno održavaju javne nastupe na središnjim gradskim krugovima odjeveni u vrlo specifičnu odjeću i sa vrlo specifičnim stilom odijevanja koji odskakuje od uobičajenoga izgleda ostalih građana.

majkama i tjelesnim invalidima pri čemu su samohrane majke nešto lošije prošle po pitanju životne partnerice, a što zapravo može imati veze s odgovornošću koju (tude) dijete nosi više nego sa stvarnom diskriminacijom.

Ukupno gledajući, čini se da postoji prilično velika razina tolerancije prema onom drugačijem od uobičajenog (ako za uobičajeno uzmemo osobe koje su Hrvati, Katolici i heteroseksualne orijentacije) s čime se čini kao da hrvatsko društvo konačno kreće u završnu fazu demokratske tranzicije²⁰ i približava se imaginarnom pojmu Zapada i zapadne demokracije koliko god taj pojam dvojben bio²¹.

Literatura

- Amnesty International Report 2008 – The State of the World's Human Rights.
- Babić, D. (2007) „Neki segmenti primarnih socijalnih veza Hrvata i Srba nakon ratnih sukoba“. *Društvena istraživanja*, Vol. 17, Br. 4-5: 823-845.
- Babić, D. (2005) „Utjecaj tranzicije i rata na oblikovanje nekih segmenata nacionalnog identiteta Hrvata i Srba (empirijsko istraživanje: bivši ratni prostori zapadne i istočne Slavonije)“. *Migracijske i etničke teme*, Vol. 21, No. 3: 203-220.
- Babić, D. (2004) „Stigmatizacija i identitet Roma – pogled „izvana“: slučaj učenika Roma u naselju Kozari Bok“. *Migracijske i etničke teme*, Vol. 20, No. 4: 315-338.
- Banovac, B., Boneta, Ž. (2006) „Etnička distanca i socijalna (dez)integracija lokalnih zajednica“. *Revija za sociologiju*, Vol. XXXVII, No. 1-2: 21-46.
- Bijelić, B. (2006) „Žene na rubu rodne jednakopravnosti“ u: S. P. Ramet, D. Matić (ur.): *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj*. Zagreb: Alinea.
- Državni zavod za Statistiku (DZS) (2009) „Statističke informacije“. Preuzeto na dan 23. 10. 2009. sa slijedećega linka: <http://www.dzs.hr/>.
- Državni zavod za Statistiku (DZS) (2008) „Statistički ljetopis 2008“. Preuzeto na dan 10. 04. 2009. sa slijedećega linka: <http://www.dzs.hr/>.
- Državni zavod za Statistiku (DZS) (2001) „Popis stanovništva“. Preuzeto na dan 10. 04. 2009. sa slijedećega linka: <http://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2001/census.htm>
- Hrvatić, N. (2004) „Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa“. *Migracijske i etničke teme*, Vol. 20, No. 4: 367-385.
- Hrvatić, N. (1996) „Romi u interkulturalnom okruženju“. *Društvena istraživanja*, Vol. 5, No. 5-6: 913-933.
- Index (2009) „Kako se kalio zakon o navijačima: Od čelične lady Adlešić do savitljive plastike“. Preuzeto na dan 08. 04. 2009. sa slijedećega linka: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/kako-se-kalio-zakon-o-navijacima-od-celicne-lady-adlesic-do-savitljive-plastike-/424770.aspx>.
- Index (2009a) „Thompsonu je ulazak u Švicarsku zabranjen zbog obožavanja ustaša“. Preuzeto na dan 22. 10. 2009. sa slijedećega linka:

²⁰ Stav autorice ovoga teksta je da demokratska tranzicija, unatoč pompoznom izjavama političara i nekih analitičara, još uvijek nije završena.

²¹ Zapad se također suočava s nacionalizmom, nacionalističkim predrasudama i socijalnom distancom, a u nekim državama predrasude i diskriminacija ili njeni pokušaji idu dalje negoli su u Hrvatskoj ikada išli. Shodno tome, postavlja se pitanje želimo li mi zapravo biti kao Zapad ili je Zapad imaginarni pojam idealnoga dobra kojemu težimo?

- <http://www.index.hr/vijesti/clanak/thompsonu-je-ulazak-u-svicarsku-zabranjen-zbog-obožavanja-ustasa/453286.aspx>.
- Index (2003) „Thompson: Domoljub ili fašist? Konačan odgovor je...“ /Preuzeto na dan 08. 04. 2009. sa slijedećega linka: <http://www.index.hr/vijesti/clanak.aspx?id=178032>.
- Javno (2008) „Teško do azila: Afganistanac i Sudanka jedini hrvatski azilanti“. Preuzeto na dan 10.04.2009. sa slijedećega linka: http://www.javno.com/hrvatska/afganistanac-i-sudanka-jedini-hrvatski-azilanti_157472.
- Mesić, M. (2003) „Europski standardi manjinske zaštite i položaj manjina u Hrvatskoj“. *Revija za sociologiju*, Vol. XXXIV, Br. 3-4, str. 161-177
- Monitor (2009) „Thompsonu zabranjen ulazak u Švicarsku, koncert otkazan“. Preuzeto na dan 22. 10. 2009. sa slijedećega linka: <http://www.monitor.hr/clanci/thompsonu-zabranjen-ulazak-u-svicarsku-koncert-otkazan/25147/>.
- Petričić, D. (2000) *Kriminal u hrvatskoj pretvorbi – tko, kako, zašto*. Zagreb: ABAK-US.
- Srpski Demokratski Forum (SDF) (2009) „Otvoreno pismo o statusu i položaju Srba u Hrvatskoj“. Preuzeto na dan 09. 04. 2009. sa slijedećega linka: http://www.sdf.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=161&Itemid=44.
- Statistički ljetopis Hrvatske 1992*. Zagreb: Državni zavod za Statistiku.
- Supek, R. (1992) *Društvene predrasude i nacionalizam*. Zagreb: Globus Nakladni zavod
- Štambuk, M. (2000) “Romi u društvenom prostoru Hrvatske”. *Društvena istraživanja*, Vol. 9, No. 2-3: 197-210.
- Štambuk, M. (2000a) “Romi u Hrvatskoj devedesetih”. *Društvena istraživanja*, Vol. 9, No. 2-3: 291-315.
- Šućur, Z. (2000) “Romi kao marginalna skupina”. *Društvena istraživanja*, Vol. 9, No. 2-3: 211-227.
- Šundalić, A. (1996) “A model of peaceful reintegration and the possibility to live together”. *Društvena istraživanja*, Vol. 6, No. 2-3: 217-233.
- Tatalović, S. (2006) “Nacionalne manjine i hrvatska demokracija”. *Politička misao*, Vol. XLIII, Br. 2, str. 159-174
- Tatalović, S. (2001) “Nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj”. *Politička misao*, Vol. XXXVIII, Br. 3, str. 95-105
- Topić, M. (2009a) „Rod i nacija, očuvanje (i kreacija) nacionalnog identiteta kroz rodno diskriminacijsku nacionalističku politiku: slučaj Hrvatske iz devedesetih“, *Sociološki pregled*, Vol. XLIII, No. 2: 185-207.
- Topić, M. (2009) „System of regulation of the freedom of the speech, pluralism and media diversity“. Izlaganje na međunarodnom znanstvenom skupu COST A 30 Action: East of West: Setting a New Central and Eastern European Media Research Agenda. Zagreb: Fakultet političkih znanosti i CEU Budapest.
- Tportal (2009) „MVPEI pomaže Thompsonu, tri godine ne može u EU“. Preuzeto na dan 22. 10. 2009. sa slijedećega linka: <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/37683/MVPEI-pomaze-Thompsonuc-tri-godine-ne-moze-u-EU.html>.
- Ustav RH, Izvorišne odredbe*, Pročišćeni tekst, NN 28/01.
- Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina*, NN 65/91, 155/02.
- Ustavni zakon za provedbu Ustava RH*, NN 27/92, NN 34/92.
- Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina*, NN 155/02.
- Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina*, NN 56/00, 51/01, 155/02.

____ (2009). *Zakoni, strategije i programi RH*. Preuzeto na dan 22. 10. 2009. sa slijedećega linka: <http://www.iro.hr/hr/javne-politike-visokog-obrazovanja/pravo-na-obrazovanje/zakoni-strategije-i-programi-rh/> .

Martina Topić

Nationalist Prejudices and Social Distance - From External to Internal Threat

Summary

After declaring independence from Yugoslavia in 1991, Republic of Croatia found itself in the war for independence. Logical consequences of the war were strong tensions towards citizens of Serbian ethnical origin, many of whom left the territory of Croatia during the military actions in 1995 and then peaceful re-integration of occupied land. Those who remained in Croatia got citizenship and declaratively all rights that belong to other citizens as well but, they faced nationalist prejudices, intolerance and xenophobia which, in some parts of Croatia, exist up to today. But, research held in 2008 questioned attitudes of citizens of the capital of Zagreb in regard to national minorities and other groups present in the society. According to the research results, it seems that, at least when Croatian capital is concerned (and the Croatian capital can be considered as 'Little Croatia'), nationalist prejudices are decreasing and primacy on the list of nowadays threats is reserved for some other matters with which the trend of decreasing tensions towards national minorities, continues. The conclusion of the paper is that right after the independence, national minorities (mostly Serbs but others as well) were taken as internal threats regarding the external threat that Serbia represented while lately, it seems that citizens are more turning towards what they perceive as threats and these are not national minorities anymore (and therefore Serbia either) but what they perceive as socially unacceptable groups from which they feel internally threaten.

Key Words: Nationalist Prejudices, Internal and External Threat, National Minorities, Zagreb, Croatia